

INCONȘTIENTUL, PURTĂTOR AL MATRICEI STILISTICE

Noi purtăm în noi, fără să știm, o lume de dincolo, este " celălalt tărâm", poate ar fi mai bine să spunem o lume de dincoace, așa cum vorbește C. Noica, pentru că pare să fie înapoia noastră, undeva ascuns îndărătul nostru și nu dincolo, în transcendent. Acest tărâm pare să fie găzduit în ceea ce noi numim *inconștient*. Lucian Blaga ne spune la începutul lucrării *Orizont și stil*: "Din parte-ne recurgem la ipoteza psihismului inconștient ca la un punct de plecare în cercetarea ce-o întreprindem." Despre inconștient s-a scris mult și s-ar putea spune multe. Cred că o dată cu filosofia propusă de Lucian Blaga se poate vorbi despre inconștient într-un mod diferit.

Important ar fi să vedem cât de veche este preocuparea despre un domeniu ascuns al psihismului. Blaga ne spune că romanticii s-au preocupat de inconștient, numai că pentru ei era un domeniu destul de vag. Ei au intrat pe "poarta metafizică", spre deosebire de psihanalisti, de Freud, care pătrunde pe poarta practicii, care îi era mai la îndemână. Blaga va încerca să reia acest punct de vedere, părăsit poate prea curând, și să cerceteze cu mijloacele filosofiei profunzimea gândului nostru și rostul lui în toată economia înțelegerii (așa cum am spus, vom folosi termenul *înțelegere* în loc de intelect care ni se pare un cuvânt forțat, care n-are o delimitare și nici un conținut clar. *Intelego*, *Verstand*, *understanding*, sunt înțeles și nu o vagă funcție a minții noastre). Kant ne-a propus să deosebim în gândul nostru un domeniu al rațiunii și altul al posibilității noastre de a înțelege. Noi înțelegem lumea ce ne înconjoară cu ajutorul sensibilității și a categoriilor înțelegerii. Unde se păstrează noțiunile de *spațiu* și cea de *timp*? Unde se păstrează, în ce memorie profundă, toate celelalte categorii fără de care n-am putea să știm pe ce lume suntem? Memoria și inconștientul par să fie strâns legate, par să fie același domeniu diferit structurat. Vom vedea mai târziu ce legătură poate fi între memoria noastră, între inconștientul nostru și ceea ce înțelegem despre lume. Deocamdată să încercăm a explora dacă, înainte de romantici, se vorbea despre ceva asemănător inconștientului.

Augustin în *De magistro* vorbește de *penetralia mentis* ca despre o parte ascunsă a activității minții ca și despre un *homo interior*, un *magister interior*. El îl căuta pe Dumnezeu prin rugăciune și-l găsea în ascunzișurile spiritului, în așa numitul om lăuntric, " căci pe acestea le-a voit el temple ale sale. N-ai citit în Apostol: " Oare nu știți că sunteți temple ale lui Dumnezeu și că

duhul Domnului sălășluiește în voi?"" (Augustin, *De magistro*, Humanitas, București, 1994, p. 23) Augustin nu poate, nu are cum, să ne vorbească despre inconștient, dar ne vorbește despre o parte ascunsă a minții unde are sălaş Dumnezeu, pe care trebuie să-l descoperim noi. Ce altceva poate fi acest ascunziș al spiritului ca învățătorul interior?

Nu știu dacă *daimon*-ul lui Socrate nu sălășluia tot în inconștient. De ce avea nevoie Socrate de acest dialog interior? Platon ne declară că era o modalitate de a-și clarifica gândul, de a reflecta asupra a ceea ce avea de făcut. De multe ori, ai nevoie de un sfătuitor și nu știi unde să-l găsești, în cine să ai încredere. Cel mai bun sfătuitor ești tu însuși, este propriul tău inconștient care păstrează tot ce ai uitat sau nu-ți mai poți aduce aminte. Greu este să găsești modul în care poți intra în dialog cu el, cu tine însuși. Freud a încercat asupra lui autoanaliza psihică, dar nu totdeauna cu cel mai bun rezultat. Socrate îl găsisese și se folosea de acest dialog ori de câte ori avea nevoie.

Platon ne vorbește de reminiscență. Socrate demonstrează lui Menon că un sclav neștiutor de carte, neinstruit, poate rezolva o problemă de geometrie dacă este bine condus prin întrebări. De unde are sclavul această cunoaștere? Își reamintea lumea ideilor. Indiferent dacă suntem sau nu de părerea lui Platon, rămâne această întrebare tulburătoare: ceea ce uităm, ceea ce învățăm, unde și cum se păstrează? Nu este vorba numai de locul anatomic, pentru care sunt studii destul de lămuritoare, ne interesează dacă acest domeniu este mai aproape de conștientă sau de inconștient. De conștientă nu poate fi vorba, noi chemăm din ce am depozitat în memorie, actualizăm ceva, pentru că nu suntem conștienți de acel ceva. Memoria, indiferent unde se depune pare să fie de domeniul inconștientului. Deci Platon, când vorbește de reminiscență, de amintire, se referă, așa cum gândim noi azi, la inconștient. Să nu ne speriem, domeniul inconștientului este complex structurat, cu nivele proaspete și altele mai profunde, unele foarte adânci în care se păstrează o memorie a întregii umanități, și poate nu numai a umanității.

Reîntorcându-ne la Platon, reamintirea lumii ideilor, pe care noi toți o avem în capul nostru, seamănă cu amintirea Arhetipurilor de care vorbea Jung. Ce sunt Arhetipurile? Ar putea fi niște idei materializate în schema aminoacizilor din genele noastre. Sunt, de fapt, niște idei înghețate în adâncul inconștientului nostru colectiv. Niște idei de demult, poate de la începutul umanității.

Din acest motiv, am spus că în inconștient avem ceva de dincoace, nu de dincolo. Nu știi dacă această posibilă lume a ideilor ar putea fi adevărata lume, lumea ideală. Știi că noi nu am putea gândi, nu am putea exista ca oameni, poate nici ca animale, dacă nu am avea această lume a celor mai generale noțiuni, *Megale gene*, cum spunea Platon, în mintea noastră, a Categoriilor cum a spus mai târziu Aristotel. Immanuel Kant vorbește de *a priori*, numai că nimeni nu prea știe ce înseamnă, de fapt, acest *a priori*. Nu cred că poate fi prea departe de inconștient. Judecățile sintetice *a priori* sunt această sinteză între ce vedem, auzim, simțim, între intuițiile și percepțiile noastre, cu ceva de dincolo, de dincoace, din lumea inteligibilă, pe care o avem și care funcționează inconștient.

Pare caraghios să spunem că tot ce poate fi mai mareț în mintea omului se află în inconștient. Dar faptul că nu suntem și că nu putem fi conștienți de prezența în capul nostru a acestei lumi a ideilor, a celor mai generale noțiuni, a Arhetipurilor, a Categoriilor, ni se pare cel mai normal eveniment. Pentru a putea depăși această barieră ar trebui să ne îndepărtăm de înțelegerea Inconștientului ca o lume a instinctelor care este în serviciul conștienței și să ne apropiem de înțelegerea lui ca un domeniu separat de cel al conștienței, un domeniu vast, cu propriile sale structuri. Granițele inconștientului nu sunt foarte clar delimitate, el poate cuprinde atât instinctele, sensibilitatea, cât și cele mai înălțătoare simțiri și gânduri pe care le putem avea, noțiuni, categorii.

Un alt gânditor creștin în afară de Augustin, Toma d'Aquino, a scris o carte despre învățător în care a preluat, de la Augustin, ideea învățătorului lăuntric. Toma d'Aquino pune problema învățării. Are un rost să avem un învățător dacă noi putem, prin rațiunea naturală, prin acest învățător lăuntric care este Dumnezeu să cunoaștem lucrurile necunoscute? "...este evident că numai Dumnezeu este învățătorul lăuntric și cel dintâi, așa cum natura vindecă lăuntric și cea dintâi.. se spune că medicul determină vindecarea bolnavului prin acțiunea naturii, tot astfel se spune că un om determină știința în alt om prin acțiunea rațiunii naturale a celui din urmă. Asta înseamnă a-l învăța pe un altul."(Toma d'Achino, *De magistro*, Humanitas, București, 1994, p.55-57) Prin natură noi avem un bagaj lăuntric de cunoștințe, formele naturale ce preexistă în materie, nu în act cum credea Platon, ci numai potențial, din care stare pot fi trecute în act (*Ethica Nicomachea*, VI), "...habitus-urile virtuților, înainte de a ajunge la perfecțiune preexistă în noi sub forma unor înclinații naturale care sunt germeni ai virtuților, dar care după aceea sunt conduși, prin exercitarea lor practică, la desăvârșirea curentă. La fel trebuie spus și despre dobândirea cunoștințelor, pentru că în noi preexistă germeni ai

cunoașterii.."(Toma d'Achino, *Op. cit.*, p. 51) Toma d'Aquino nu este de acord cu teoria reminiscenței așa cum a fost propusă de Platon și se apropie de punctul de vedere al lui Aristotel acceptând existența unor cunoașteri ca potență. Indiferent dacă avem cunoștințe complete sau în potență, unde sunt ele păstrate? Într-o memorie profundă, în cele mai ascunse părți ale spiritului. Și cum le putem actualiza? Stând de vorbă, sfătuindu-ne, cu învățătorul lăuntric, ascultându-l pe Dumnezeu, pe care-l avem în noi. Din moment ce nu știm că-l avem în noi și trebuie să găsim o modalitate de a-l asculta, de a-l auzi, nu este acesta domeniul inconștientului? Dacă nu suntem conștienți că-l avem pe Dumnezeu în noi, și totuși îl avem. Despre ceea ce nu suntem conștienți este inconștientul.

Am dat aceste exemple pentru ca să arăt că preocuparea pentru o parte a gândirii noastre ce nu face parte din conștiență a fost totdeauna prezentă. Blaga are dreptate când spune că "Descoperirea inconștientului constituie un titlu de glorie mai ales pentru filosofia naturii, pe care au propus-o cu neasemuit patos diverși gânditori romantici, precum Schelling, Carus, sau poeți-gânditori precum Goethe, dar și alții, din aceeași epocă."5) (Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944, p. 24.) Numai că romanticii n-au reușit să ne dea o imagine convingătoare despre inconștient. Cei care au reușit au fost psihanaliztii. Medici ca Freud, Adler, Jung, Lacan, ne prezintă un inconștient care este la dispoziția studiului experimental și care poate da socoteală de întregul nostru psihism. Acest inconștient este mai ales de domeniul psihopatologiei. De aici s-a făcut o trecere destul de rapidă spre domeniul cunoașterii și al comportamentului uman, al creației umane. Ceea ce este curios, situație asupra căreia Blaga atrage atenția, este faptul că psihologia abisală imaginează conținuturile inconștientului în funcție de conștient. Conștientul rămâne domeniul sigur, pe care se poate baza orice cercetare. Jung încearcă să iasă din această constrângere propunând niște conținuturi opuse față de cele ale conștienței, compensatorii, ca un inconștient colectiv, Arhetipal, în care sunt experiențele ancestrale luate ca un tot. Arhetipurile se raportează și ele tot la conștient. Psihanaliza propusă de Lacan revine la punctul de vedere freudian. Sunt multe alte caracteristici importante pentru inconștientul psihanaliztilor care ar merita tratate de către un specialist în domeniu. Important este că Blaga pornește la construcția unui sistem filosofic propunând o cu totul altă abordare a inconștientului. Pentru el "inconștientul este un domeniu independent cu structuri și cu o dinamică proprie, de asemenea cu categorii și forme cognitive proprii.... având și o cunoaștere proprie". (Lucian Blaga, *Op.cit.*,p.29). La fel va spune și C.G.Jung "

Inconștientul înseamnă... un alt meniu decât conștientul." (C.G.Jung, *Puterea sufletului*, A patra parte, Ed. Anima, 1994, p. 48) Acest domeniu poate fi mult mai important decât conștientul, în orice caz este bogat structurat și este izvorul activității noastre conștiente. Ca să ne dăm seama de soluția pe care Blaga o propune în înțelegerea domeniului inconștient al omului să trecem în revistă câteva întrebări pe care le ridică : " Este inconștientul *consubstanțial* cu conștiința ? (în continuare, ne permitem să înlocuim termenul conștiință, care cuprinde atât conștientul cât și inconștientul, cu cel de conștiință). Este inconștientul un fel de supraconștiință? Este inconștientul o realitate psihică pur și simplu de altă natură decât conștiința? Are inconștientul înfățișarea monadică a unei personalități sau o formă de natură mai impersonală? Cum e lăuntric configurat inconștientul? În sfere ce se juxtapun sau în sfere ce se includ de la mai mare la mai mic, ori care se întretaie? De ce grad de relativă independență se bucură diversele sfere? Enumerăm aceste întrebări nu pentru a da un răspuns, ci numai pentru a arăta fațetele problemei."

Întrebările puse de Blaga ar mai putea continua. Ele sunt de natură filosofică, cum spune el, de natură metafizică. Se întreabă chiar: " Cum se face că psihicul e divizat în "inconștient" și "conștient"? Din motive de echilibru existențial? Din motive de orchestrație contrapunctică a existenței? Sau din alte misterioase pricini?" Trebuie să recunoaștem că este un set de întrebări consistent, la care încă nu există un răspuns și care ar cere un răspuns de la cei ce se ocupă cu descifrarea profunzimilor minții noastre. Desigur, Blaga va alege un drum pe care să-l urmeze "contribuția noastră la problema inconștientului se desenează în sensul că în afară de structurile și aspectele psihice (stări afective, trăiri, imagini) cari se atribuie inconștientului, noi admitem și structuri *spirituale* ale inconștientului (cum ar fi funcțiile categoriale..)" (Lucian Blaga, *Op. cit.*, p.29.)

Poate că cea mai importantă hotărâre pe care o poate lua un om este de a avea o direcție de desfășurare a tuturor acțiunilor sale. Se știe că asceza, în mitologia indiană, oferea personajelor o forță, o putere, extraordinară. Atât înțelepții, cât și demonii pot să-și mărească astfel puterile. Nu trebuie să ne amăgească o viață trăită retras într-o peșteră și cu mâncare puțină. Nu orice pustnic este un sfânt așa cum pot fi mulți falși yogini. Să vrei să te apropii de împărăția lui Dumnezeu, să vrei să-ți pui grumazul sub jugul divinității, asta înseamnă o anumită alegere în viață, un drum, o direcție, o căutare voită care este ca o săgeată care-ți arată pe unde să mergi ca să nu te rătăcești. Poți face orice ca să devii mai puternic, mai frumos, mai capabil, pentru că tot ce vei vrea din tot sufletul vei avea. Numai că tot ce poți fi este înscris în sufletul tău și-ți determină alegerea ta în viață. Fiecare din noi face în viața lui o astfel de alegere care este mai mult sau mai puțin conștientă. Poate că cel

mai bine ar fi să-l ascultăm pe sfătuitoarea noastră interior și să hotărâm conștiența alegerea.

Blaga face o astfel de alegere atunci când începe să-și desfășoare sistemul său filosofic. Alegerea lui ține de modul de abordare al inconștientului. După ce înțelege punctul de vedere a lui Freud și Jung, psihanaliza fiind stăpână pe acest domeniu în perioada când începe el să-și scrie primele opusculi, și după ce-și dă seama că această abordare medicală, în toată bogăția ei este totuși săracă, preferă să realizeze o abordare, pe care o va numi *cosmotică*, în care inconștientul este un domeniu de sine stătător. Care nu mai este o simplă ancilă a conștienței, și căruia este obligat să-i atribuie structuri spirituale, o funcție cognitivă independentă de conștiență. Că este o alegere de o asemenea importanță este evident din moment ce tot castelul filosofic construit cu atâta grijă de Lucian Blaga are la baza lui o structură categorială a inconștientului.

Vorbind de categoriile filosofice, să vedem ce caracteristici mai pot fi adăugate. Poate că locul unde sălășluiesc categoriile este mai puțin important. Mai întâi ar fi bine să gândim dacă este posibilă o cunoaștere fără a avea categorii. Fără formele sensibilității, spațiu și timp, fără categoriile de substanță, de accident, de afirmație, de negație, ca și de altele, nu am putea să ne apropiem mintea nici de cea a unui câine, a unei pisici sau a unui alt animal. Aceste animale au și ele nevoie de un minim de noțiuni generale, de forme ale sensibilității în mintea lor, pentru a putea viețui. Pentru a-și putea căuta hrana, a mânca și a se reproduce, chiar dacă toate aceste activități sunt determinate de instincte, au nevoie de categorii. Chiar dacă nu gândesc complicat, animalele au și ele o gândire fără de care n-ar putea exista.

Cu atât mai mult noi, oamenii, avem nevoie, cum spunea Kant, de noțiunile sensibilității, de spațiu și de timp, în care tot ce facem se încadrează și se scurge, ca și de multe alte noțiuni numite, de la Aristotel, categorii. Categoriile sunt niște universalii, niște genuri maxime, pe care le avem încrustate undeva în mintea noastră. Porfir spune în comentariile sale la Categoriile lui Aristotel : " .. a pus titlul de *Categorii* pentru tratatul fundamental despre expresiile generale, tratat care privește fiecare lucru după gen.." (Porfir, Dexip, Ammonius, *Comentarii la categoriile lui Aristotel*, Editura Academiei, București, 1968, p.46). Percepțiile aduc informații despre lumea exterioară, informații care se încadrează într-un

timp, un loc, un fel de substanță, de accident, și așa mai departe, astfel ființează în mintea noastră realitatea. În felul acesta putem exista și trăi având imaginea realității ce ne înconjoară.

Unde se păstrează aceste genuri maxime ale realității în mintea noastră? Într-o memorie mai apropiată conștiinței, pentru a fi ușor folosite? Într-o memorie mai profundă care corespunde nevoilor oricăror viețuitoare ca și a tuturor oamenilor?

Toate aceste amănunte ar putea fi foarte importante dacă vom considera inconștientul un domeniu independent, cu propriile sale posibilități de cunoaștere. Cunoștințele noastre sunt realizate conștient. Noi învățăm din experiență ca și de la alții, fiind conștienți și folosind rațiunea. Numai astfel putem avea cunoștințe? Se pare că nu numai conștient. Noi înregistrăm în inconștientul nostru tot ce ni se întâmplă cu toate amănunțele posibile. Există o percepție subliminală care este foarte bogată și care ne-ar sufoca conștiința cu datele ei dacă am reține totul. De aceea, se realizează o înregistrare automată care se păstrează undeva în inconștient, în memorie. Deci noi putem avea cunoștințe inconștient. Asta înseamnă că în inconștient sunt categorii care ne ajută să clasificăm și să ordonăm acest divers al percepțiilor. Acesta este punctul de atac al lui Blaga; inconștientul nostru este un domeniu separat de activitatea conștientă a conștiinței, un domeniu care are activitatea sa de cunoaștere, care participă la spiritualitatea omului și care este dotat cu categorii ale cunoașterii. Blaga este un postkantian care utilizează cunoașterea cum a propus-o Kant. Este de acord cu a priorismul noțiunilor și al categoriilor, numai că pentru el cunoașterea are și un nivel în inconștient.

O să mă întrebați care este avantajul pentru filosofie? Dacă a meritat acest efort de a dedubla cunoașterea și dacă nu aduce el prejudicii filosofiei? Cred că întreaga construcție filosofică făcută de Blaga justifică efortul lui. Rămâne să vedem dacă gândirea noastră poate fi mai bine înțeleasă.

Lucian Blaga ne propune un dublet categorial; unul al conștientului și altul al inconștientului. De fapt, este vorba, până la un punct, de aceleași categorii. Să luăm, spre exemplu, formele spațiului și ale timpului. Spațiul și timpul pe care-l avem în minte conștient este cel pe care l-am învățat la școală, este spațiul și timpul newtonian. Spațiul tridimensional și timpul care curge constant la infinit. Este o abstracție învățată cu care am corectat spațiul și timpul pe care le posedăm intuitiv (un termen pe care-l folosim

deocamdată chiar dacă nu știm cât de corectă poate fi folosirea lui). Să nu cădem într-o greșală banală; acest spațiu poate fi quadridimensional, multidimensional, curbat, sau altfel. Putem contracta sau dilata timpul după dorință, după starea noastră afectivă, totul este că aceste forme abstracte nu le avem conștient în noi într-o anumită variantă, avem numai niște noțiuni aproximative, sau exacte, dar învățate, care acoperă ceea ce știm despre formele sensibilității noastre. Ce frumos i s-a demonstrat lui Ghilgameș existența timpului! Au copt câte o pâine în fiecare zi (trebuia să fie zile) și, când s-a uitat la ele a observat că cea coaptă de ieri era încă proaspătă, cele coapte mai înainte erau tari, iar și mai înainte începuseră să se înverzească. Unii au pus la îndoială existența timpului, dar trebuie să recunoaștem că pentru oameni diferiți timpul se scurge diferit. Nu este nimic mai evident decât dacă vă uitați la o scenă dintr-o operă. Unele personaje cântă și altele așteaptă să le vină rândul, să le vină timpul lor. La fel și noi oamenii, pentru fiecare dintre noi timpul curge, numai că această curgere poate fi diferită. Unii se grăbesc și timpul curge mai repede, alții au timp și-l lasă să curgă cum vrea el. Poate că pare o glumă, numai că realitatea se naște și din glume.

Blaga va propune dublete ale categoriilor, pe care le va numi *abisale*. Aceste categorii, diferite de cele ale receptivității, ale cunoașterii conștiente, le consideră ale spontaneității umane. Aceste "categorii secrete ale inconștientului" (Lucian Blaga, *Op. cit.*, p.428) se pot organiza într-un mănunchi categorial. Un asemenea complex îl va numi <matrice stilistică>. Blaga va insista asupra faptului că o matrice stilistică conține cu totul alte categorii decât cele ale receptivității, ale cunoașterii imediate. "Categoriile abisale, stilistice, își pun pecetea pe ceva, mai înainte ca ele să joace un rol în cunoașterea umană, sau indiferent dacă vor juca vreodată acest rol. Categoriile stilistice determină lumea *plăsmuirilor* umane în calitatea lor de *plăsmuiri*. Categoriile celelalte, gnoseologice, determină lumea "dată" ca obiect de <cunoaștere>. Categoriile acestea, ale receptivității cognitive, pot să fie, ce e drept, și ele, rezultatul unor funcții inconștiente, dar numai în sens liminal <inconștiente>; în plenitudinea lor actualizată ele aparțin însă *conștienței*. Categoriile spontaneității sunt, dimpotrivă, factori inconștienți într-un sens mai pozitiv și mult mai profund."10) (Lucian Blaga, *Op. cit.*, p. 430).

Cer permisiunea de a interpreta acest text. Voi repeta, conștiința cuprinde atât conștiența, conștientul, cât și inconștientul. Pentru acest motiv folosesc <conștient> și <conștientă> și nu <conștiință>, termen pe care Blaga îl folosea pentru conștient. Să încercăm să trecem de aceste probleme terminologice, și să întârziem asupra acestui text care este foarte important. Aici, Blaga vorbește explicit de diverse nivele, diferite nivele ale

inconștientului. El recunoaște dreptul categoriilor cognitive, cu care cunoaștem conștient, de a putea fi păstrate în inconștient, dar îl consideră un inconștient superficial, care pune la dispoziția conștientului posibilitatea de a cunoaște. Pe când categoriile spontaneității ar fi mai profunde, plasate undeva în adâncul inconștientului.

Avem deci, un dublet categorial. Categoriile ale cunoașterii, care funcționează în conștient, și unele abisale, ale inconștientului. Este adevărat, categoriile, indiferent cum le avem, trebuie păstrate undeva ca să poată funcționa, în memorie, deci cel puțin parțial inconștient. De aceea, Blaga ne vorbește în paragraful de mai sus de posibilitatea ca și categoriile cunoașterii să fie rezultatul unor funcții inconștiente. De sigur, pentru a putea înțelege și cunoaște lumea, realitatea, tot ce ne înconjoară, avem nevoie de un bagaj categorial ce stă tot timpul undeva la suprafață dar în inconștient, ca să poată fi folosit cu rapiditate, în fiecare secundă, în fiecare fracțiune de secundă. Noi avem nevoie de noțiunile, de formele sensibilității noastre, de spațiu și de timp, ca să putem înțelege, avem nevoie de ideea de substanță, de cea de mare și de mic, de proporție, de existență, de ființare a ceva, de locul ce-l ocupă, de momentul când se petrece, să știm că cineva are, posedă, ceva, de acțiune, și de câte și mai câte noțiuni, relativ simple, dar fără de care nu putem înțelege ce este o casă, un pom, un scaun, o masă. Cred că Blaga avea foarte mare dreptate dând drept de a fi unor noțiuni, unor categorii, care să fie strâns legate de partea conștientă a activității noastre. Am ezitat mult timp să le accept, pentru că adevăratul domeniu al categoriilor este inconștientul, acolo ele funcționează în plinătatea lor. Uneori mai ezit și azi. Dacă acceptăm numai categorii ale inconștientului ne vom găsi în situația fără de ieșire că ele vor trebui să se dedubleze, pentru a le putea folosi curent în conștient. Mai mult, categoriile pe care conștientul le folosește sunt diferite, parțial, de cele ale inconștientului. În inconștient, putem avea o anumită noțiune despre spațiu și despre timp, pe când conștient folosim, de obicei, noțiunile învățate, la școală, sau din experiență, un spațiu de cele mai multe ori tridimensional și un timp uniform, ce curge la infinit. Este spațiul și timpul pe care ni l-a propus Newton. Poate fi tot așa de bine și spațiul timp quadridimensional propus de Einstein, sau cine știe ce alt spațiu și timp, cu ce forme ciudate la care vrem să aderăm dacă l-am învățat și ni-l imaginăm. Important este, deci, că în mod conștient folosim noțiuni și categorii influențate rațional și avem nevoie de acest dublet, în care se păstrează, în matricea stilistică, acele noțiuni și categorii pe care odată le-au trăit părinții și străpărinții noștri. Important este că nu există numai o singură lume inteligibilă (Kant) a ființelor raționale sau niște arhetipuri (Jung) ale speciei

umane, ci și o "lume inteligibilă" (dacă pot vorbi astfel) diferit structurată pentru diferitele popoare ce trăiesc pe anumite arii geografice, pentru diferitele națiuni, pentru diferitele grupuri umane, pentru familie, și chiar individuale. Important este că noi suntem, prin matricea noastră stilistică, o generalitate care are note particulare și chiar individuale. În matricea stilistică nu este o sinteză a tuturor acestor note, ci o structurare pe etaje, o structurare valorică a acestor note. Desigur, o structurare complexă, dar și omul este un complex ce merită să fie înțeles.

Poate că am reușit să fiu prea complicat în expunerea a ceva destul de simplu; noi avem nevoie, pentru a cunoaște lumea, pentru ceea ce se numește cu alte cuvinte viața noastră de relație, de o serie de categorii ale cunoașterii, categorii pe care le-am modelat rațional după felul învățării noastre. Numai că mai avem o dublură a acestor categorii, dublură care este setul de noțiuni și de categorii originale, dacă pot spune așa, pe care le avem în inconștientul nostru și care au fost mai puțin modificate în timpul vieții noastre prin ceea ce am învățat din experiență și de la alții. La ce ne folosește acest dublu categorial inconștient? Mai întâi, categoriile conștientului, cum le spune și numele, sunt cele pe care le folosim conștient în cunoaștere, în înțelegerea realității. Apoi, sigur că și categoriile abisale sunt cunoscătoare, înțelegătoare, ele vor comunica constant conștientului felul lor de înțelegere. Acest fel de a înțelege este diferit de cel conștient, și poate crea unele dezordini atunci când rațional ni se impune o altă gândire, care nu corespunde cu structura noțional-categorială pe care o avem în noi, care nu corespunde personalității noastre. Un om întrebat de felul cum a înțeles o realitate va raporta totul la felul cum știe că a învățat pentru că nu poate fi conștient de ceea ce este inconștient.